

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Стефан Ненчев Стефанов

Катедра *История и археология* на Факултета по хуманитарни науки
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

за дисертационния труд

на докторант

ДЕЛЯН ГЕОРГИЕВ ТОДЕВ

**УТРЕНЯТА ПРЕЗ ЧЕТИРИДЕСЕТНИЦАТА И СТРАСТНАТА
СЕДМИЦА В ЛИТУРГИЧНАТА ПРАКТИКА НА БЪЛГАРСКАТА
ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА.
РАЗВИТИЕ И УТВЪРЖДАВАНЕ НА ПОСЛЕДОВАНИЕТО СПОРЕД
ТИПИКА**

за присъждане на научната степен „доктор“

по професионално направление *Религия и Теология*: 2.4.

област на висшето образование: Хуманитарни науки: 2.

Научна специалност: Теология (Литургика)

1. Данни за докторантурата, дисертацията, автореферата и публикациите.

Въз основа на предоставената ми документация декларирам, че по време на обучението на докторанта са спазени съответните срокове и процедури, произтичащи от нормативните изисквания. Не са налице установени нарушения по отношение на процедурите, свързани с докторантурата и работата върху дисертацията.

Дисертационният труд е структуриран според научните изисквания, като отделните основни части (глави) тематично са подчинени на заглавието и разработването им е обвързано с темата. Трудът се състои от *Предговор*, *Увод*, три глави, *Заключение*, *Приложения* и библиография. Докторантът представя дисертационната си теза в рамките на 282 стандартни компютърни страници, като основният текст с формулираните приносни моменти без *Приложенията* е с обем 189 страници. Библиографията е позиционирана от с. 271 до с. 282. Разделена е съответно на *ИЗВОРИ И ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА*. Конкретиката тук е следната: ползваните източници са 178. От тях на кирилица са 75, на латиница - 8, на гръцки - 3, а електронните издания са 29 на брой. Наличният текстово-научен апарат се състои от значими на брой бележки под линия – общо

989. Авторът реално се позовава и умело борава с източници на кирилица, на чужди езици, с богослужбни текстове на гръцки и църковнославянски език, включително и с интернет ресурси.

Спецификата на разработваната тема е наложила подготвянето на *Приложна част*, която започва от с. 190 и свършва на с. 277. В *Приложението* са представени диаграми на отделните видовете утринно богослужение, архивни синодални документи. Последните несъмнено представяват интерес и се обнародват за първи път. Обстоятелствено е разяснена и богослужбната терминология, свързана с утринното богослужение. Като цяло *Приложната част* е стойностна, с елементи на приносен характер и в полза на прегледността и академизма. Дисертантът уточнява, че изследователските аспекти, свързани с *Първата глава* от дисертацията, са допълнени в *Приложението*, което е неделима част от основния текст.

Представената за публична защита дисертация заслужава особено внимание. Осъществена е прецизна, мащабна и трудоемка научно-изследователска дейност с практически измерения. Разгърната е многоаспектна визия в литургическо осветление с авторово отношение, което проличава при различните дискуссионни теми и трактовки. Становищата си дисертантът подкрепя с подходяща аргументация и конкретика.

В *Увода* е обоснована актуалността на дисертационната тема, теоретичната и практическата ѝ значимост. Формулирани са обектът, предметът, целта, задачите, методите на съчинението. Взема се отношение за степента на разработване на проблематиката в съществуващата научна продукция.

Заглавието на *Първа глава* е: „*Утренията през Четиридесетницата и Страстната седмица в литургичната практика на Българската православна църква. Развитие и утвърждаване на последованието според Типика*“. В нея се проследява появата и развитието на църковнобогослужбния Устав – Типик. В подточка А) на тази глава се разглежда появата на Палестинския (Йерусалимския) устав, който произлиза от манастирите, и по-точно от тези в Египет, Кападокия, Светите земи и Константинопол. В подточка Б) на *Първа глава* се проследяват историята и развитието на Студийския Типик. Началото му е поставено в манастира, посветен на св. Йоан Кръстител край Константинопол през 782 г. В подточка В) на същата глава се дискутират различията между Йерусалимския и Студийския устави. Различията тук се квалифицират като *Общи* и *Подробни (литургични)*. В подточка Г) се проследява развитието и появата на Типика на Великата Христова Църква (Азматично-песенния). В подточка Д) на *Първа глава* се разглеждат изданията на Типика, ползвани в богослужбната практика на БПЦ.

Втора глава е озаглавена: „*Утренията през великопостното богослужение. Особеностите през Четиридесетницата и връзката със съвременната богослужбна практика на БПЦ*“. В нея са анализирани особеностите на утренията пред Великопостния период. В първа точка на главата се проследява историческото развитие на подготвителните неделни дни на

светата Четиридесетница, които са: *Неделя на Митаря и Фарисея, Неделя на Блудния син, Неделя Месопустна и Неделя Сиропустна.*

Втора точка на *Трета глава* от дисертационното съчинение е посветена на историческата развой и формиране на светата Четиридесетница. Акцентира се върху богослужбния порядък на утренията през същинския Великопостен период. Проследяват се богослужбните особености на неделните утрени през този период.

Третата глава е със заглавие: „*Утренията през Страстната седмица. Литургичен анализ и особености според типците и съвременната богослужбна практика на БПЦ.* В първа точка на тази глава се разглежда „Последованието на Жениха“, което е всъщност утренно богослужбно последование. Анализират се богослужбите и през останалите дни на Страстната седмица.

В *Заклучението* е направен опит за генерално обобщение на резултатите от изследването въз основа на приносите, които са формулирани след всяка една от главите. По мое мнение, за да съответства адекватно на изложението от трите дисертационни глави и обобщавайки ги, текстът на *Заклучението* би следвало да е в по-голяма степен прецизиран и с по-голям обем.

Ползваните заглавия свидетелстват за познаване на съществуващите изследвания върху темата и на тяхна основа е осъществено надграждане в зависимост от поставените цели и задачи на научното съчинение. Всичко това е в резултат на планиран авторов замисъл, който проличава от темите на публикациите, фигуриращи в приложения списък на публикациите. Резултатите от изследването на отделни подтеми в дисертацията са апробирани по време на участие в съответните научни форуми и представените на тях доклади.

Публикациите по темата на дисертацията, които са тематично свързани с дискутираната проблематика, са общо три. Те свидетелстват за предварително набелязаните приоритети и акценти от страна на автора. Четвъртата публикация от списъка е извън тематиката.

Авторефератът (40 стр.) е структуриран според изискванията. Отразява обективно съдържанието, характеристиките и аспектите на дисертацията: основания за избор на темата, актуалност, обект, предмет, цели, задачи, научни методи, обем, структура, списък на публикациите по темата и участие в научни форуми, приносни моменти.

2. Научни приноси

Приносните моменти са формулирани от дисертаната по следния начин:

„1. *За първи път в българската литургична наука се прави сравнителен анализ на богослужбните текстове върху указанията на Църковно-богослужбните устави (ТипЙер, ТипК и ТипВ) с този на БПЦ-БП.*

2. *Сравнителен литургичен анализ на традиционните български издания на Типика (ТипНео, ТипЖек, ТипНей и ТипНик) със съвременната практика на БПЦ и последното му издание.*

3. Изследване на цялостната тема на Утренията от нейната поява в богослужението на Църквата и формирането ѝ като самостоятелно богослужебно последование с паралели в българската литургична практика.

4. Изследване на указанията на Утренията в най-трудния и богат с химнографски особености период, свързан със св. Четиридесетница и Страстната седмица, според указанията на ТипБПЦ

5. Обзорен анализ на неизследваните досега и непубликувани архиви на Светия Синод на БПЦ–БП по отношение на стабилизирането и утвърждаването на Типика в съвременната българска практика.“

По мое мнение, всеки принос би следвало да има отношение към конкретната дисертационна теза и в случая да касае утрените, извършвани през Великопостния период и през Страстната седмица. На това изискване отговарят само формулировките на 3-ти и 4-ти принос. Във формулировката на 1-ви принос е неконкретизирано и е неясно какви богослужебни тектове се визират. Дали това са текстовете от утреното богослужение от Триода, които се пресъздават на гръцки и църковнославянски език с превод на новобългарски, или става дума за самите богослужебни указания в типичите. Некоректност от друг характер е налице и в текста на 1-ви и 2-ри принос. Сравнителният литургически анализ, за който авторът претендира, че е извършен за първи път, вече до известна степен е факт в изследванията на наши съвременни богослови. Бих посочил поредицата от статии на д-р Димитър Димитров, за когото е споменато в текста на *Увода*, но не са отбелязани научните му публикации по темата в *Използваната литература* и не е налице позоваване върху тях. Единственото позоваване е върху автореферата на д-р Димитър Димитров на с. 31 на дисертационното съчинение, в *Бележки* под линия, когато става въпрос за двата превода на Йерусалимския типик, ползвани в средновековното минало на Българската църква. В тази връзка, с риск да прозвучи нескромно, бих споменал и за студийното изследване на доц. д-р Стефан Стефанов, озаглавено: „*Литургийните антифони в богослужебната практика на Българската православна църква между традициите и съвременността*“, издадено като отделна книга през 2013 г., където се извършва сравнителен анализ на богослужебните указания в споменатите типичи конкретно за антифонната част на Светата Литургия – съответно за първи, втори и трети антифон.

Освен отразените по този начин приноси, могат да бъдат зачетени и редица други допълнителни

3. Забележки, въпроси, препоръки

Бих отправил предложение след съответните корекции въз основа на съдържащите се конструктивни забележки в рецензиите и становищата на уважаемите членове на научното жури, дисертацията да бъде отпечатана като монографичен труд заедно със съответните ценни приложения.

Надявам се, че дисертантът, ще продължи научно-изследователската си дейност в това направление, ще твори и обнародва публикации, при положение че е натрупал ценен личен опит в процеса на работата си върху дисертационното изследване, притежава умения и компетенции в практически аспект по отношение на богослужебния ред и е преподавател по литургика. Написаното до този момент несъмнено открива поле за последващи разработки и публикации по темата. Детайлното и прецизно изследване на великопостната утренья и на утреньята през Страстната седмица задава съответния модел и парадигма, както за дисертанта, така и за други наши литургисти за съответно изчепателно проучване и на други богослужебни последования. Всъщност, подобни изследвания в областта на литургическото богословие биха могли да имат значими практически измерения в съвременната богослужебна практиката на Българската православна църква, като повлияят благоприятно на извършването на благоговейно, еднообразно и осмислено богослужение в пълнота според регламента на Типика. В тази връзка са стойностни следните редове, които имат характер на предложение: *„За последващо издание на Типика е добре да се заеме специална богослужебна комисия, назначена от първовърховния църковен орган – Светия Синод на БПЦ–БП, която да разгледа, изчисти и допълни належащите нужди на богослужебния Устав за съвременното му догматично и църковно изпълнение от всички служещи в родната ни Църква. За да бъде увенчан подобен труд с успех е необходимо за благочинното достойнство на богослужението да се заложи в по-голям аспект на подготовката на клиросни певци. Именно те са основният и жизненоважен елемент в отслужването на богослужебните последования. За това и за последващите събития е наложително и необходимо възраждането на Вероучението в българското училище, което само по себе си да подканя бъдещото поколение към ревностна служба към Бога и Църквата Христова“.*

В текста на дисертацията се забелязват редици граматически и стилистически неточности и грешки, чиито преодоляване е технически проблем.

4. Заключение

Предвид достойнствата на настоящия дисертационен труд, както и предвид факта, че представлява оригинален принос в изследването на проблематиката, декларирам моето положително становище и оценка. Ще гласувам положително за дисертацията и за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност *Теология (Литургика)*, професионално направление *Религия и Теология: 2.4.*

гр. Шумен

01.03.2022 г.

Изготвил становището:

(доц. д-р Стефан Стефанов)